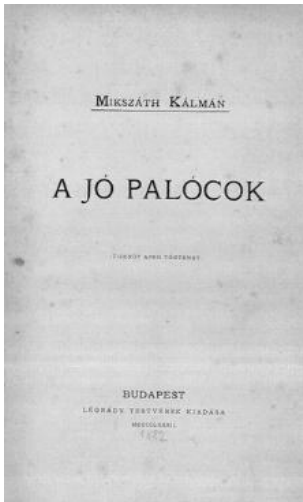


PÁSZTOR ÉVA

140 éves *A jó palócok*, Mikszáth Kálmán novellásgyűjteménye



1882 fordulatot jelentett a nagy palóc magyar író, Mikszáth Kálmán életében. Ekkor már a fővárosban élt, neve ismertté vált Szegeden és Pesten is, hiszen országos hírnévre tett szert két novellásgyűjteményével. 1881-ben a *Tót atyafiak*, 1882-ben *A jó palócok* is napvilágot látott.

Mi, Nógrád megyeiek, a Görbeország lakói nagyon büszkék vagyunk arra, hogy e föld szülötte irodalmi témává tette a palócságot. A szülőföld olyan erős kötődést jelentett Mikszáthnak, hogy prózában énekelte meg az itt élők történeteit. Mi sem bizonyítja bensőséges viszonyát az anyaföldhöz, mint a kö-

vetkező vallomása: „Hiába, sok földet bejártam, de csak mégis Nógrád vármegye tetszik legjobban: hegyeivel, völgyeivel, egyenesre nőtt fáival; itt úgy látom, a fűvek zölddebbek, a virágok illata édesebb, mint bárhol másutt a világon... Még a felbő is mintha rózsaszínbe öltözne, mikor átsuhan felettünk... Ez az én igazí hazám...”

Az egyik palóc novellájában, a *Lapaj*, a híres dudásban megszemélyesíti földanyánkat: „Nem mindenre a természet, az anyaföld tanít-e minket? A földnek szíve van. Aki ráborul, s fülét odaszorítja közös tápláló anyánk barna testéhez, rejtélyes dobogást hall alant, mintha egy óriási kalapács tompa ütése volna szűz mérföldnyire mélyen belsejében, a szíve dobogása az. A föld gondolkozik is. Gondolatai a virágok. Avagy honnan van az, hogy ez elbagyott rengetegben, hová emberi kéz nem ültette, hová madár sem viszi magvát, egy nap ezer meg ezer soba nem látott szí-nű és alakú virág támad magától? A föld költészete ez! Az ő új gondolatai!”

Rubinyi Mózes *Mikszáth Kálmán élete és művei* című munkájában ezt írta általában az írók világáról: „Minden író világa külön világ, melynek vannak emberei, állatai, tájai, hangulatai, sőt van egy külön egyéni dialektus is, melyről a nagy írók megismerjük legparányibb műveiben”. A mi Mikszáthunk is ezek közé tartozik.

Mikszáth Kálmán beleszületett egy sajátos falusi környezetbe, ahol magába szívta a parasztember gondolkodásmódját, megismerte történetüket. Hiszen a sokat betegeskedő gyermekhez a falu mesemondói jártak, hogy szórakoztassák a kisfiút. Volt Szklabonyának néhány nevezetes helyszíne is, ahol mindennap megfordult, így a Kürtös-pataknál, a malomban, a kovácsműhelyben, a savanyúvíz-forrásnál. Az itt élők és a falun átutazók is – akik itt-ott megálltak valamilyen fontos céllal – ontották magukból az érdekesebbnél érdekesebb történeteket, amelyeket a gyermek Mikszáth megfigyelhetett, megjegyzett, s aztán írósága elején nagy fantáziával novellák történeteibe öntötte.

Irányítsuk most figyelmünket a palóc novellák emberi sorsaira, karaktereire! Vannak közöttük egyszerű, hétköznapi figurák, módosabbak és szegényebbek, vallásosak és istenkerülők, fiatalok és idősebbek, rossz útra tévedők és naiv hiszékenyek. A tizenöt rövid novella egyikében találkozzunk a falu elöljárójával, Sós Pállal, aki bizonyítottan eltulajdonította a kis Baló Borcsa Cukri báránykáját. Véletlenül, de a mű végén kiderül az igazság. Egy másikban arról olvashatunk, hogy Bede Anna helyett a testvére, Erzsi ment a bíróságra, s vállalta volna a börtönbüntetést is, hogy haló porában nyugalma legyen Annának. A Péri lányok között is volt egy vétkes. Judit erkölcsi vétké miatt megszenvedett, s Kata a haját is eladta, hogy beteg húgának gyógyszert tudjon vásárolni. A megható történetek sorában megismerhetjük Bizi apót, aki öregségére jó cselekedeteivel talált vissza az isteni útra, magához vette a falu árváját. Ez az egyetlen, az emberi jóság az, amely az életét is jó irányba terelte. A hűtlen Tímár Péter rosszul járt, elszedült a magas torony tetejében, s lezuhant. Elhagyott feleségének, Zsófinak minden reménye elszállt, pedig megbocsátott volna férjének. Egy gonosz apáról is olvashatunk, Filcsik Istvánról. Apai büszkesége miatt megtagadta lányát, aki az ő engedélye nélkül ment férjhez, ráadásul egy gazdag emberhez, nem a hozzá való sánta molnárhoz. A pogány apa nem kap feloldozást az író részéről még akkor sem, amikor egy koldusasszonyra és gyermekére terítette híres bundáját. Gélyi János rafinált módon, de megszerezte Vér Klára kegyét, aki megfogadta a háborúba menő urának, hogy akkor folyjon visszafelé a Bágy vize, ha megcsalja őt. S ni, a hosszú éjszakának és Kocsipál Gyurinak köszönhetően visszacsapott a gáton a Bágy vize. A címmel ellentétesen, Szűcs Palinak nem lett szerencséje, mert a korhely legényt a lánykérés után a kis ördögök bevitték a kocsmába, s aki nem tud megjavulni, nem érdemli meg Bede Erzsi kezét. A palóc nép babonás, szereti a misztériumokat, az író is – bevallottan – hisz a babonákban. A falu boszorkányának története kereke-

dik ki a *Galandáné asszonyom* című novellában. A vallásos hit az alapja *A gózzoni Szűz Mária*nak. A kedves és tanulságos történet Kovács Marissal esett meg. Tragikus történet is olvasható a novellák között, ilyen *A két major juhásza* című. Az apák régi, feloldhatatlan haragja gyermekeik halálát okozza a két major juhászának. A palóc emberek között vannak, akik jobban akarnak járni, mint embertársaik, de a sors fintora mégis kedvez a Gyócsi árváknak, és csalódást okoz a „királyné szoknyája”. Gélyi János végül feleségül vette Vér Klárát, aki kétszer lett ezáltal édessé, de Klára nem változott meg, most új urát készül megcsalni. Tragikus végű történet a *Szegény Gélyi János lovai*. Mosolygásra sarkallja az olvasót *A gyerekek*, mert az az igazság, hogy ha valakik csak szerelmeskedni akarnak, nagyon korán házasságot kötnek, és semmihez nem értenek, bizony pórul járnak. S végül a 15. novella a szigorú anyai nevelésnek a következményéről szól, mert Gál Magda soha többé nem ment vissza anyjához.

Megállapíthatjuk, hogy a falusi élet világában szigorú erkölcsi szabályok uralkodnak. A palóc ember biztos lehet abban, hogy a bűn mindig lelepleződik, a bűnös megbűnhődik. Szűcs Pali korhelykedése miatt nem lehet Bede Erzsébet férje, Tímár Péter és Vér Klára életével fizet a hűtlenségért, Péri Juditnak Csatóné levágja a gyönyörűszip hosszú haját, mert elcsábította a férjét. Palyus felakasztja magát, mert Galandáné kegyeiért szövetkezett az ördöggel, s Gughi Panna hazudozása, tolvajlása is lelepleződik. A báránygyilkos Sós Pál bűne is működésbe hozza a mennyei igazságszolgáltatást *A néhai bárány* című novellában.

A palócok vallásos hite, hiedelmei, babonái azt sugallják, hogy az ember akkor lehet boldog, ha megpróbál békében élni önmagával, embertársaival és az Istennel. Ez a babonás hit sok mindenre jó. A palóc nép hisz a csodában is. A szerelem, a bűnbeesés, az erkölcsi vétkek szoros kapcsolatban áll a nép csodahitével ezekben a palóc novellákban.

Mikszáth minden feltűnő és szokatlan eseményt a természet valami csodálatos vagy meglepő játékával hoz összefüggésbe. A természet ítélkezik, igazságot tesz. A természet ugyanis isteni hatalom, jelenségei tükrözik a falu magatartását, buzgó vallásossággal párosuló babonásságát.

A vihar pusztításától féltő falusiak Istenben bízva harangszóval tudják elfordítani a veszedelmet: „*Szegény Csuri Jósának egész hólyagos lett a tenyere, míg elkergette a határból Istennek fekete haragját.*” A palóc vidéken egyébként mindig is szokásban volt a vihar előtti harangozás, mert a veszélyt ez jelezte előre. A harang szava mellett az alacsonyan röpködő fecske látványából az emberek is meggyőződhetnek a közelgő égi háborúról. Egyfajta

időjóslo szerepet töltött be, mint a kéményekből fölfelé szálló füst, amely azt bizonyította, hogy már nem lesz eső.

Nagy szerepe van a novellákban a jelképiségnek. Az állatok és a növények között vannak szerencsét és szerencsétlenséget hozók is.

A szarka szívesen látott madár a falusi házaknál, mert ha valamely ház kerítésére száll, azt jelzi, hogy kedves vendég érkezik. Tímár Zsófi valahányszor szarkát lát repülni, mindig abban reménykedik, hogy az ő háza kerítésére fog leszállni. Nagyon várta férje hazatérését.

Az út porába ejtett fehér mályvarózsa a hűtlenség szimbólumává, sőt bizonyítékává válik. A virág jelzi Gélyi János számára felesége hűtlenségét: *„haj kiesett kezéből, nincs többé mellén a fehér mályvarózsa.”*

A négylevelű lóhere azonban szerencséivel kecsegtet, Szűcs Pali a szerencsését köszönhetné volna a talált ritka növénynek. Amíg helyesen gondolkozott, addig szerencsét hozott neki, amikor vétkezett, a szerencsés füvet is elveszíti, Réki Maris még rá is taposott.

Ha a verebek és a fecskék nem repülnek jó magasán a kút fölött, az erős víz megkábitja és megfojtja azokat. A csevice sok édes találkozásnak és megbánásnak a helye, s már régóta a bodoki lányok rossz erkölcsének szimbóluma.

A *Péri lányok szép hajáról* című történetben a madármotívum a fészekrakásra való képességre utal először, majd mesteri ügyességgel fonja bele az író Csató Pista vágyakozását: *„Judit leoldá fejéről a kendőt, és a fészekre terítette... Pista azonban elvette onnan, és a kebelébe rejté... Rajta volt még a madárfiak melege...”*

A szeretővé tett, elcsábított lánynak, s az elkerülhetetlen pusztulásnak is a szimbólumává válik a madár, amikor Pista felsóhajt, hogy milyen jó dolga van a madárnak, mert más fészket is rakhat, ha megunta a régit.

Az emberi világ – a természet – a természetfelettség hármasságának szoros kapcsolata szépen nyomon követhető a palóc novellákban, hiszen egyrészt érzéki közelségbe hozza a táj fényeit és belső zenéjét, másrészt érző díszlet, amely megelevenedik, ember módra viselkedik, végül harmadrészt oltalmaz, segít, büntet, gúnyolódik vagy akadályoz, tehát mindenféleképp megelevenedik.

Szűcs Palit – aki Gózonba siet Bede Erzsit megkérni –, észrevett egy lóherebokrot. *„A napsugarak pajkosan szaladgáltak rajta levélről levélre, s kis tömzsi levelek mosolyogva nyújtózkodtak ki a melegítő fénytől, s ragyogásukban aranyos színt nyertek... a haragos zöld füvek és zúgó nádlak intik arra, hogy forduljon vissza?”*

Gélyi János lovait becézgeti, kiscsikó korukban csókolgatta is őket. Ezt a féltő, mosolyogni való naivitást azonban féktelen szenvedély váltja fel, amikor a szakadék felé hajtja, s feláldozza feleségével együtt a négy lovát.

„... mint a sietős szél, ha felhőket vinne, vágatnak szilajon Gélyi paripái, nem is paripák már, a szörnyű sebesség összegyűrja őket egy fekete szárnyá, amely röpül... röpül... Nem is szárny az, de a megvadult halál?”

A Timár Zsófi öszvegységében így mutatja be az író a magára maradt asszonyt: „Hírét sem hallotta, ki tudja merre mentek? Út pora, melyben nyomuk veszett, el nem beszéli, szellő nem árulja el, hol vannak, suttogó lombok nem mondják meg értelmesen, pedig arról beszélnek”.



A kis csizmákban Bizi apó feleségének keresztjét a temetőben összetöri a villám. Istennek nincs szüksége az adományra, csak az őszinte, jó cselekedetre, s amikor ezt látja a Teremtő, az ember – mint a mesében – kiérdemli a jutalmat: „Ott künn eloszlottak a felhők... A napfény eltöltötte szomorú arcát, az égbolt nyájasan mosolygott. A fűvek nevettek rá az úton, sőt még a meggyűlt esővízek is...”

Lehetne folytatni a példákat, de most véget vetünk a felidőzésnek. Az lenne jó, ha a szándék, amivel ez a kis tanulmány megszületett, elérné a célját, s a kedves olvasó leveszi a polcról Mikszáth Kálmán *A jó palócok* című novelláskötetét, és elkezd olvasni. Van a könyvtárban, lehet kapni a könyvesboltokban, ha valaki nem találja otthon a szépirodalmi könyvei között. Mikszáthot olvasni ma is élmény, s ha úgy gondoljuk, hogy az a világ, amit ábrázolt, már egy letűnt korszak, nem mondhatjuk komolyan, mert általános emberi témákat hagyott nekünk örökül, s ami örök, azt időnként érdemes újból és újból elolvasni. Szeretettel ajánlom tehát mindenki figyelmébe az évforduló kapcsán is Mikszáth Kálmán 140 éves palóc novelláit.